

İçindekiler

- *Editörden*
- *Nereden Çıkıyor Bu İkinci Nesil Reform Meselesi?*
Prof. Dr. Güven Sak
- *TEPAV "Mikro Reform Paketi"ni Tartışmaya Açtı*
- *Yeni Anayasa - Yeni Bir Fren ve Denge Sistemi*
Ege Boran
- *TEPAV'dan Kimya Sektörü İçin Eylem Planı...*
Sarp Kalkan
- *Çek Cumhuriyeti'nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Kurumsal Yapılanma...*
Çetin Haşar
- *Güvenlik Bağlamında Türkiye-İran İlişkileri...*
Dr. Nihat Ali Özcan
- *Amerika, İran'ı Vuracak mı?*
David Barchard

Editörden...

Biz TEPAV'ı anlatırken genellikle "Kamu politikaları tasarımı sürecine katkıda bulunmak amacıyla kuruldu" diye başlıyoruz. "Bu amacına ulaşmak için, Türkiye'deki fikir tartışmalarının bilgi-veri içeriğini arttıracak araştırmalar yapan TEPAV, araştırmalarını politika üretilecek somut konular üzerinde yoğunlaştırırken, sonuçları da somut ve uygulanabilir politika önerileri şeklinde ortaya koyuyor" diye de devam ediyoruz.

Bunun en son örneğini ise Ağustos ayında açıkladığımız "İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri Raporu" ile verdik. Bu Rapor ile Türkiye'nin geçmiş dönemdeki kazanımlarını koruyabilmesi ve gelişmesini sürdürebilmesi için uygulaması gereken reform programının önceliklerini tartışmaya açtık.

Ve Raporumuz'un büyük bir ihtiyaca cevap verdiğini gördük. Basında geniş yer buldu. Gerek akademisyenler gerek politikacılar tarafından referans olarak kullanıldı. Kullanılmaya devam ediyor.

Raporumuz'a yönelik eleştirilerin tamamını Türkiye için daha iyinin bulunması yolunda bir katkı olarak büyük bir memnuniyetle kabul ediyoruz.

Prof. Dr. Güven Sak'ın konuya ilişkin bir yazısı ile Rapor'un yönetici özetini bu sayımızda sunuyoruz.

Bültende yer alan yazılardan bir diğeri de Ege Boran'ın Anayasa çalışmalarına ilişkin yazısı...

TEPAV olarak büyük önem verdiğimiz bu iki konudaki yazılarla ileriki sayılarımızda da karşınızda olacağız.

Görüşmek üzere...

NEREDEN ÇIKIYOR BU İKİNCİ NESİL REFORM MESELESİ?

Prof. Dr. Güven Sak

Türkiye, 2001 krizinin ertesinde iktisat politikası alanında üzerine düşenleri yaptı, başladığı işi yarım bırakmadı. Ekonomimiz yeniden, üstelikte tempolu bir biçimde, büyümeye başladı. Enflasyon yıllık %80'li seviyelerden, tek haneye geriledi. Reel faiz oranı, başlangıçtaki seviyesinin neredeyse üçte birine indi. Şimdi idrak etmek de zorluk çekiyor olabiliriz, ama böyle oldu. Bugün hiç mi problemimiz yok? Elbette var. Ancak bugünkü problemlerimizle dünkü problemlerimiz arasında niteliksel bir farklılık var. Eski çağın sorunlarıyla on yıllardır boğuşan Türkiye artık çağın güncel sorunları ile karşı karşıya. Bu kötü değil, iyi. Aradaki başa-

rılı iktisadi performans bizi bugün yeni bir reform hamlesi gereğinin kapısına getirdi. Nereden çıktı bu ikinci nesil reform süreci diyenlerin öncelikle fark etmeleri gereken bir gerçek var: İkinci nesil reform programını gündemimize dünkü ilk reform sürecinin başarısı taşıdı. Dünün başarılı performansı Türkiye ekonomisini çok daha zor bir yeni reform sürecinin kapısına getirdi.

İkinci nesil reform sürecinin temel özellikleri ile ilgili kavramsal çerçeveyi akademik çalışmalarda bulmak mümkün.* Bu reformlara ihtiyaç duymuş olan dünyadaki tek ülke de Türkiye değil. Dolayısıyla TEPAV'ın Ağustos 2007'de yayımlanan "İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri" başlıklı çalışmasındaki "ikinci nesil reform" tanımlamasını biz çıkaramadık. Biz yalnızca bir durum tespiti yaptık:

İkinci nesil reform süreçleri, literatürde, “belli grupların ayrıcalıklarının kaldırılması gereken” bir süreç olarak tanımlanıyor.

Ekonomimizin önceki dönemlerle kıyaslanamayacak tempolu bir büyüme sürecine girmiş olması, başlayan büyüme sürecinin sürdürülebilir olduğunu göstermez. Ekonomik büyüme sürecini tempolu bir biçimde devam ettirebilmek, Türkiye ekonomisinin Avrupa Birliği ekonomilerine yakınsamasını sağlayabilmek için ekonomimizin kurumsal altyapısının yeniden tasarlanması gerekmektedir. Birinci nesil reform sürecinde kuralları başarıyla değiştirebilen Türkiye, artık bugün ikinci nesil reform sürecine girmeli ve kurumlarını değiştirmeye başlamalıdır. Tempolu ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi, dünün değil bugünün ve yarının gereklerine uygun bir kurumsal altyapıya sahip olmamıza bağlıdır. Bu birincisi. İkincisi ise, bu işe başlanması gereken zaman bu zamandır. Türkiye'nin iktisadi reform sürecinde bir dönem bitmiştir ve yeni bir dönemin acilen başlaması gerekmektedir.

Biten nedir? Başlaması gerekeni nasıl tanımlamak gerekir? Nedir yeniden tasarlanması gereken iktisadi kurumsal altyapı? Birinci nesil ve ikinci nesil reformların arasında ne gibi teknik, idari ve siyasi farklılıklar olabilir? Alttaki tablonun bu sorulara yanıtları düşünürken zihinlerimizi açacağımızı umuyoruz. Müsaadenizle öncelikle bu sorulara süratli cevaplar bulalım. Dün Türkiye ekonomisinin bağlayıcı kısıtı, ayağımızdaki pranga, makroekonomik dengesizliklerimiz idi. Türkiye ekonomisi, sürekli bir istikrar arayışı içindeydi. Beceremeyip, beceremeyip, yeniden inatla başlıyorduk ama yüksek enflasyon, yüksek faiz, yüksek kamu borcu ve mali ve parasal disiplinsizlikten bir türlü kurtulamıyorduk. 2001 krizi dönüm noktası oldu. İlk kez, o zaman, “Bu memlekette bir daha hiçbir şey eskisi gibi olmamalı?” dedik ve işte başladık. İktisadi serbestleşme sürecinin ilk aşamasında amacımız ikiydi: Enflasyonu düşürmek ve büyümeyi yeniden başlatmak. Yaptık ve şimdi oyunun ikinci aşamasına geçmeye hak kazandık.

Bugün ise artık farklı amaçlarımız olması gerektiğini unutmamamız gerekiyor. Alttaki tabloda da belirttiğimiz gibi, bugünkü amacımız büyümeyi başlatmak değil sürdürmek. Aynı şekilde, bugünkü amacımız istikrarı kazanmak değil korumak. Bunların yanında, iki yeni amacı daha ekleyebiliriz: Küresel ekonomideki rekabet gücümüzü arttırmak ve sosyal gelişmişlik düzeyimizi yükseltmek. İşte bugün, tüm bu amaçlara ulaşabilmemiz için ikinci nesil reform sürecini başlatmamız ve

kurumsal altyapımızı elden geçirmemiz gerekiyor. Örneğin, değişen teknolojik altyapı ile birlikte bu eğitim sisteminin, bu okulların, bu müfredatın ekonomimizin ihtiyaç duyduğu niteliklerle donanmış elemanları yetiştirebilmesi mümkün değil. Yeni becerilere sahip olmayan gençlerin ise, iş sahibi olabilmesi mümkün değil. TEPAV'ın, Dünya Bankası Eğitim Raporu için yaptığı anket iki noktaya işaret ediyordu. Gençlerimiz İngilizce'nin ve de bilgisayar kullanmanın önemini bilincinde görünüyordu. Ama eğitim sistemimiz öyle değildi. Kurumsal altyapı derken yalnızca eğitim sistemi değil, problem olan yargı sisteminden sağlık sistemine ülkemizin tüm kurumsal altyapısının elden geçmesi gerekiyor. Mahkeme sistemi elden geçmeden finansal sistemin genişlemesinin mümkün olmayacağını idrak etmemiz ve elden geleni yapmamız gerekiyor. Kurumlarımızın işlevinin ve günlük faaliyetlerinin, yukarıda sıraladığımız amaçlarla ne kadar uyumlu olduklarını sorgulayarak işe başlayabiliriz. Şimdi zaman ilk aşamadaki kazanımlarımızı konsolide etme zamanı, Türkiye'yi “normal bir ülke” haline getirme zamanı. Ekonomik büyümenin sürdürülmesi, makro istikrarın süreklilik kazanması, uluslararası rekabet gücümüzün artması ve sosyal şartların iyileştirilmesi için yeni bir programa ihtiyacımız var.

Peki ama, bunun için neler yapmak gerekiyor? İşte işin orası ülkeden ülkeye, dönüşüm sürecinden dönüşüm sürecine değişebiliyor. Dolayısıyla ortada her derde deva bir reçete bulunmuyor. Zayıf halka neredeyse işe oradan başlamak gerekiyor. Ülke ekonomisi açısından bağlayıcı kısıt neredeyse ona ağırlık vermekte fayda bulunuyor. Mesela Türkiye açısından bakıldığında, ülkede ulaştırma altyapısının gözden geçirilmesi de önemli, yerli şirketlerin finansal piyasalara artan erişimini temin etmek de önemli. Bunların hepsini aynı anda yapabilmek ise maliyetli ve zor. O vakit hükümetlerin bir dizi tercih yapması gerekiyor. Reform sürecimizin en tartışmalı bölümüne geliyoruz. İkinci nesil reform süreçleri, literatürde, “belli grupların ayrıcalıklarının kaldırılması gereken” bir süreç olarak tanımlanıyor. Dün yapılan düzeltmeler geniş kesimleri benzer bir biçimde etkileyebiliyordu. Artık giderek daha asimetric etkiler ortaya çıkacak. Kurumsal reform böyle bir şey.

Gelin zor olanları alt alta sıralayalım: Birincisi, 2002 yılında yapılması gerekenler belliydi. Şimdi ise ayrıntılı ve Türkiye'ye özgü öncelik-

leri olan bir yeni program tasarlamak gerekiyor. Bu ilk zorluk. İkincisi, dün makro yönetim dar bir teknokratik elit eliyle pekala yürütülebiliyordu. Kamunun kalan bölümüne kolay komutlar iletmek gerekiyordu. İdareden beklenen, işlevini yerine getirmemesi, yalnızca ve esas olarak harcama yapmamasıydı. Halbuki bugün herkesin büyüme sürecine katkı sağlamak üzere işlevini yerine getirmesi gerekiyor. Bugün iş, sadece en tepede değil, en tepeden en aşağıya teknik ve idari kapasite gerektiriyor. Kamu yönetiminde koordinasyon gereği artık bir büyük gereklilik olarak beliriyor. Bizler pek çok açıdan övülebiliyoruz ama “koordineli çalışanlar” bugüne kadar hiç ilk üç övünç kaynağı arasında yer almadı. Üçüncüsü, bu reform süreci birden etkisini gösteren tedbirler içeriyor. Üstelik Türkiye örneğinde bir dizi “problemler” alanı içeriyor. (Bakınız yargı ve

eğitim reformu). Bu nedenle başarılı bir iletişim stratejisine de ihtiyaç var artık. Herhalde bu alan da başarılı olduğumuz alanlar arasında sayılamaz değil mi?

Bütün bunların üzerine, bir de, ikinci nesil reform sürecinde yapılması gerekenlerin Avrupa Birliği’ne tam üyelik süreci ile önemli ölçüde örtüştüğünün de altını çizelim ve bu konuyu bir başka yazıya bırakalım.

Bugün işimiz iş görünüyor. Önümüzde bir fırsat var. Ama o fırsattan yararlanabilmek için bu kez son derece hazırlıklı olmak zorundayız. İkinci nesil kurumsal reform süreci bunu gerektiriyor. Büyümenin devamlılığı için sadece kuralları değiştirmiş olmak artık yeterli değil, kurumları da değiştirmemiz gerekiyor. Siz etrafta bir hazırlık görüyor musunuz?

Birinci ve İkinci Nesil Ekonomik Reformlar: Kural Değişikliklerinden Kurumsal Değişikliklere

	Birinci Nesil : Tempolu Büyüme Başlatma Kural Değişiklikleri	İkinci Nesil : Tempolu Büyüme Başlatma Kural Değişiklikleri
Öncelikler:	<ul style="list-style-type: none"> • Büyümenin hızlanması • Enflasyonun düşmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Yüksek büyüme oranlarının sürdürülmesi • Makroekonomik istikrarın sürdürülmesi • Uluslararası rekabet gücünün artırılması • Sosyal gelişiminin artırılması
Reform Stratejisi:	<ul style="list-style-type: none"> • Makroekonomik kuralların değiştirilmesi • Devletin ölçeğinin ve kapsamının küçültülmesi • Korumacılığın ve devletçiliğinin azaltılması 	<ul style="list-style-type: none"> • Serbest piyasa ekonomisinin temelini güçlendirecek kurumsallaşma süreci: Yeni kurumlar ve eskilerin rehabilitasyonu • Özel sektörün rekabet gücünün yükseltilmesi • Sağlık, eğitim ve diğer kamu hizmetlerinde reform • Küresel ekonomiye stratejik ve kontrollü entegrasyon
Reform alanları:	<ul style="list-style-type: none"> • Harcamaların azaltılması ve vergi reformu • Fiyatlarda serbestleşme (örn. faizler ve kur) • Dış ticarete ve doğrudan yabancı yatırımlarda serbestleşme • Kolay yapılabilecek özelleştirmeler (KİT’ler, havaalanları) • Piyasalara ve özel sektöre yönelik düzenlemelerin azaltılması (Deregulasyon) 	<ul style="list-style-type: none"> • İşgücü piyasasının reformu • Kamu reformu • Eğitim reformu • Kamuda stratejik yönetim ve performans kültürü • Yargı reformu • Piyasaları düzenleyici kurumların kapasitesinin ve etkinliğinin artırılması • Vergi idaresinin etkinliğinin artırılması • Yerelleşme, merkezi yönetimle yerel yönetim arasında ilişkilerin yeniden yapılanması • Sektörlerin rekabet gücünü arttıracak ve kümelenmeleri güçlendirecek bir sanayi politikası için kurumlar arası eşgüdümün sağlanması

***Kuralları
değiştirmiş olmak
artık yeterli değil,
kurumları da
değiştirmemiz
gerekliyor.***

Başlıca aktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Bakanları Kurulu ve Cumhurbaşkanlığı • Merkez Bankası • Uluslararası finansal kuruluşlar (IMF ve Dünya Bankası) • Yabancı yatırımcılar ve başlıca yerel finansal gruplar 	<ul style="list-style-type: none"> • Bakanları Kurulu ve Cumhurbaşkanlığı • TBMM • Bürokrasi • Yargı • Belediyeler • Siyasi partiler • Sivil toplum kuruluşları • Sendikalar • Odalar ve özel sektör kuruluşları
Reformların etkisi	<ul style="list-style-type: none"> • Hemen görülen etkiler • Yüksek düzeyde görünürlük 	<ul style="list-style-type: none"> • Orta ve uzun vadede görülen etkiler • Düşük düzeyde görünürlük
Teknik ve idari açıdan reformların karmaşıklığı	<ul style="list-style-type: none"> • Düşük ve orta arası 	<ul style="list-style-type: none"> • Çok yüksek
Reformların siyasi bedeli	<ul style="list-style-type: none"> • Geçici düzeltmeler • Toplumun geneline dağıtılabilen etkiler 	<ul style="list-style-type: none"> • Spesifik grupların özel avantajlarının kalıcı olarak azaltılması/eritilmesi
Hükümetin karşılaştığı zorluk	<ul style="list-style-type: none"> • Teknokrat kadrolar tarafından makroekonominin yönetimi 	<ul style="list-style-type: none"> • Kurumsal altyapıdaki gelişimin ve değişimin orta düzeydeki kamu-sektörü yöneticilerinin performansına da bağlı olması

Kaynak: TEPAV (2007), Naim (1994), Navia ve Velasco (2002)

* Kaynaklar:

Moises, Naim 1994. "Latin America's Road to the Market: From Macroeconomic Shocks to Institutional Therapy". ICEG: San Francisco

Navia, Patricia ve Velasco, Andres. "The Politics of Second Generation Reforms in Latin America" IIE Konferansında sunulan tebliğ. Montevideo, 16 Ekim 2001

Rodrik, Dani. 1999. "Institutions for high quality growth: What They Are and How to Acquire Them".

IMF'nin İkinci Nesil Reform Konferansında sunulan tebliğ. Washington DC, 8-9 Kasım 1999

Rodrik, Dani. 2003. "Growth Strategies" CPER Discussion Paper No. 4100.

TEPAV. 2007. "22 Temmuz 2007 Seçimlerinin Ardından: İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri". Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı: Ankara

TEPAV "MİKRO REFORM PAKETİ" Nİ TARTIŞMAYA AÇTI

TEPAV "İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri" Raporu'nu kamuoyuna açıkladı. 2001 sonrası dönemde gerçekleştirilen "ilk nesil" reformlar sayesinde makroekonomik temellerin güçlendirildiği, kazanımların korunması ve gelişmenin sürdürülebilmesi için "ikinci nesil" bir reform programına ihtiyaç bulunduğu tespitinden yola çıkan Rapor, bu programın önceliklerinin ne olması gerektiğini tartışmak amacıyla hazırlandı.

Tamamına www.tepav.org.tr adresinden ulaşabileceğiniz Rapor'un yönetici özetini sunuyoruz.

Yönetici Özeti

(i) Bu Rapor'un amacı, 22 Temmuz 2007 seçimlerinin ardından Türkiye ekonomisinin büyüme hızının artırılmasına ve bu hızın sürdürülebilir kılınmasına yönelik politikaları tartışmaya açmaktır. 2001 sonrası dönemde gerçekleştirilen "ilk nesil" reformlar sayesinde makroekonomik temeller güçlendirilmiş ve Türkiye refah düzeyini hızla yükselterek gelişmiş ülkeler düzeyine erişme fırsatını ilk kez yakalamış bulunmaktadır.

(ii) Bugün geldiğimiz noktada, bu fırsatı kullanmak için yeni nesil bir reform programına ihtiyaç bulunmaktadır. Bir yanda makroekonomik istikrarın temel-

Yeni nesil bir reform programına ihtiyaç bulunmaktadır.

lerini korurken, diğer yandan mikro odaklı, serbest piyasa ekonomisinin kurumsal altyapısını güçlendiren ve iktisadi aktörlerin daha verimli faaliyetlere yönelmesi için uygun teşvikleri sunabilen “ikinci nesil” bir reform programının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu Rapor, yeni nesil reform sürecindeki önceliklerin ne olması gerektiğini tartışmak amacıyla hazırlanmıştır.

(iii) Türkiye ekonomisinin stratejik öncelikleri belirlenirken, TEPAV'ın, Türkiye'nin geçirmekte olduğu ekonomik dönüşümü analiz etmeye yönelik akademik çalışmalarından, özel sektörle kurulan diyalog ve istişare mekanizmalarından ve diğer gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme stratejilerini inceleyen çalışmalardan faydalanılmıştır. Bu çalışmalar ışığında, siyasi riskler ve ekonomik büyümenin temel gereksinimleri göz önüne alındığında, makroekonomik istikrarın korunması, finansmana erişim ve işgücü piyasası alanları yeni nesil reform programının stratejik öncelikleri olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede, ekonomi yönetiminin ilk aşamada aşağıda sıralanan önceliklere odaklanmasında fayda bulunmaktadır.

- a. Makroekonomik istikrar yolunda alınan mesafeyi korumak için mali disiplinin kurumsallaştırılması ve para politikasının özenle korunması,
- b. Rekabet gücünü üst düzeylere taşıyabilmek için şirketlerin ölçeklerini büyütebilmelerini ve yeniliklerin hayata geçirilebilmelerini sağlamak üzere firmaların finansmana erişimlerinin güçlendirilmesi,
- c. Büyüme sürecinin istihdam dostu olarak yeniden ele alınarak işgücü piyasalarında istihdamı arttıracak politikalar izlenmesi.

(iv) Türkiye ekonomisinin stratejik öncelikleri çerçevesinde, sürdürülebilir büyüme hızını yüzde 7'ler seviyesine çıkarabilmek için 22 Temmuz seçimleri sonrasında öncelikle atılması gereken adımlar Rapor'da ortaya koyulmaktadır:

- a. Ekonomik reformlara zemin oluştura-

cak toplumsal uzlaşma ortamı kısa vadede siyasi aktörlerin adımlarıyla, orta vadede ise siyasi ve idari sistemin uzlaşma üretecek şekilde yeniden yapılandırılmasıyla temin edilmelidir. Bu yeniden yapılandırmanın ilk adımı kapsamlı bir anayasa değişikliği olacaktır.

- b. Mali disiplin sürdürülmelidir. Bu çerçevede, IMF ile sürdürülen anlaşmanın sona ermesinden sonra sağlam bir çığa oluşturmaya yönelik olarak mali disiplin kurumsallaştırılmalı ve sürekli hale getirilmelidir. Bu bağlamda, kurallı maliye politikası tasarımına yönelik adımlar atılmalıdır.
- c. Parasal disiplin sürdürülmelidir. Para politikasının bağımsız biçimde yürütülmesi bu açıdan olmazsa olmaz koşuldur.
- d. Rekabet gücünü arttırmaya yönelik yatırımlar yapabilmelerini sağlamak için şirketler kesiminin finansmana erişimi kuvvetlendirilmelidir. Bu amaçla hukuk sistemindeki gerekli değişiklikler yapılmalı, kredi maliyetleri azaltılmalı, şirketlerin kredi performanslarına yönelik bilgi paylaşım sistemleri geliştirilmeli, kredi verenlerin ipotekler üzerindeki haklarını geliştirici adımlar atılmalıdır. Şirketlerin kayıt içine girmelerini kolaylaştıracak tedbirler alınmalıdır.

e. Reform sürecinin sürdürülebilirliği açısından son derece önemli olan işsizlikle mücadele edebilmek için, işgücü piyasasındaki katılımlar azaltılmalı ve işgücünün beceri seti çağın koşullarıyla uyumlu hale getirilmelidir. Bu doğrultuda, işgücü üzerindeki vergilerin maliyeti azaltacak şekilde yeniden düzenlenmesi, ilk işe girenlerin işgücü maliyetlerini oluşturan bazı kalemlerin faiz dışı fazla hedefinde makul indirimlerle ve/veya İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanması, kıdem tazminatı ile işsizlik sigorta fonunun birlikte mütalaa edilerek yeni düzenlemelere gidilmesi gibi adımlar atılmalıdır. Ayrıca, şirketlerimizin küresel alanda rekabet edebilmek için ihtiyaç duyduğu işgücü beceri düzeyi-

*Yeniden
yapılandırmanın
ilk adımı
kapsamlı bir
anayasa
değişikliği
olmalıdır.*

ni karşılamaya yönelik, meslek eğitiminden başlayarak kapsamlı bir eğitim reformuna ve seferberliğine gidilmelidir.

- (v) Yukarıda sıralanan öncelikler aynı zamanda sanayi politikası, kamu yönetimi, vergi, hukuk ve eğitim alanlarını içeren geniş kapsamlı ve uzun vadeli bir reform programının ilk adımları niteliğindedir. Örneğin, mali disipline yönelik adımlar kamu yönetim reformunun, finansmana erişime yönelik adımlar hukuk reformunun, işgücü piyasalarına yönelik adımlar eğitim reformunun bileşenlerinden oluşmaktadır. Böylece, bu alanlarda ekonomik açıdan öncelikli olarak atılması gereken adımlar da tespit edilmiş olmaktadır. Söz konusu alanlarda bu öncelikli adımların atılması hem büyümenin sürdürülmesi için gerekli koşulları sağlayacak, hem de orta vadede kapsamlı reform programlarının da önünü açabilecektir.

- (vi) Yeni nesil ekonomik reformların uygu-

lanması, toplumun geniş kesimlerinde davranış değişikliklerine yol açacağı için, geniş bir toplumsal mutabakatı ön koşul haline getirmektedir. Artık Türkiye için reform yaparak başarıya ulaşmak, tek tek kurumların başarıları ile değil, tüm kurumların uyumlu ve koordinasyon halinde, aynı toplumsal hedefe kilitlenmeleriyle mümkün olacaktır. Sanayi politikası, vergi, hukuk, eğitim, kamu yönetimi gibi farklı alanlarda, çok sayıda kurum arasında eşgüdüm sağlanması zorunludur. Eşgüdüm sağlanırken temel toplumsal hedefin, rekabet gücünün artırılması ve istihdam yaratılması olduğunun tüm kurumlar tarafından içselleştirilmesi önem kazanmaktadır.

- (vii) Türkiye'nin zengin bir ülke olması yönünde elimizdeki fırsat, önümüzdeki haftalarda kurulacak hükümete tarihi bir sorumluluk vermektedir. Ekonomi yönetiminin yapması gereken, reform yapılacak alanlarda hızlı ve emin adımlar atmaktır.

YENİ ANAYASA - YENİ BİR FREN VE DENGE SİSTEMİ

Ege Boran

Demokrasi konusunda çok bilinen bir gerçek vardır: En etkin siyasi rejim “iyi” bir diktatörün başta olduğu rejimdir. Burada sorun diktatörün “iyi” olup olmadığını belirleyecek ve denetleyecek “diktatörler üstü” bir mercinin olmayışıdır. Dolayısıyla diktatörün “iyi” olmasını sağlayacak ve bu gerçekleşmediği zaman onu değiştirecek üstün ve meşru bir güç yoktur.

Aslında yönetimin başarısını yöneticilerin niteliğinde arama fikri yeni değildir. “İyi” yöneticilerden oluşan bir devlet yönetimi tasarlayan ilk filozof Platon'dur. Oysa demokrasiler yöneticilerin üstün özellikleri olmasını zorunlu kılmaz. Halkı üstün olduklarına inandırmaları bile gerekli değildir. Ancak buna karşılık iktidar da mutlak değildir.

Demokrasi iktidar erkinin sınırlandırılması suretiyle diktatörlüğün engellenmeye çalışıldığı bir düzen oluşturur. Seçimlerle seçmen

tarafından devredilen yetki 1-sürelili 2-sınırlı bir yetkidir. Parlamenter rejimlerde seçimler sadece yasama yetkisinin kullanımını belirler.¹ Anayasada yazılı bireysel özgürlüklerin yanısıra yargı, temel “fren ve denge” (F&D) rolü oynar. Başkanlık sisteminde (özellikle ABD örneğinde) yasama ve yürütme arasındaki bağımsızlık, yasamanın iki kamaralı yapısı, gevşek parti bağları, doğrudan kişilere oy verilmesi gibi düzenlemeler yasamanın da (kongre) yürütme (başkan) üzerinde F&D rolü oynamasına imkan verir. Son yıllarda basın da bir F&D unsuru olarak sayılmaktadır. Bir kurumun F&D rolü oynaması temelde o kurumun (idari ve mali) bağımsızlığı ve anayasal yetkileri ile doğrudan ilgili bir meseledir. Elbette her ülkede bu F&D işlevlerinin örgütlenişi ve yapısı çok özgün tarihsel koşullar ve bunların etkilediği siyasi kültür tarafından biçimlenmektedir.

Türkiye'de mevcut Anayasa 1980 askeri müdahalesi ve bundan önce var olduğu düşünülen sorunlardan etkilenmiş ve bu sorunlara çözümler bulmaya çalışmıştır. Siyasi temsilin etkin ve istikrarlı olmayan bir yasamaya ve bu yasamanın da yürütme üzerindeki etkisi nedeniyle istikrarsız hükümetlere, verim-

En etkin siyasi rejim “iyi” bir diktatörün başta olduğu rejimdir.

siz ve etkin olmayan bir yürütme organına yol açtığı düşüncesi olduğu için 1982 Anayasası² temsili sınırlamış (%10), Senato'yu lağvetmiş ve siyasi parti liderinin yetkilerini konsolide etmiştir. Dolayısıyla yürütmenin de temelde yasama içinden çıktığı bu düzende, yasama yürütme üzerinde F&D etkisini yeterince kullanamaz. 1982 Anayasası güçlü bir yürütme yaratmıştır.

Buna karşılık 1980 Anayasası geçmişte sadece protokoller bir rolü olan cumhurbaşkanını “yürütmenin başı” haline getirmiş ve bazı önemli atama ve veto yetkileriyle donatmıştır.³ Ancak kendi seçimini bir anlamda Anayasa ile birlikte halka oylatmış olan Kenan Evren dışarıda bırakılırsa, cumhurbaşkanının yasama organı tarafından seçiliyor olması bağımsız bir F&D rolü oynamasını sınırlayabilmektedir.

O zaman temel soruyu şu şekilde formüle etmek mümkündür: **Yargıyı bir kenara bırakırsak tek bir siyasi partinin yasamada çoğunluğu elde ettiği, yürütme ve cumhurbaşkanını belirlediği durumlarda F&D işlevleri nasıl güvence altına alınabilir?**

Dünyada son yıllarda ortaya çıkan ve yürütmenin⁴ yetkilerini daraltan üç eğilim söz konusudur: Bunlardan **ilki** görece olarak bağımsız bürokrasi ve düzenleyici ve yarı yargısal yetkilere sahip kurumsal yapılardır. Merkez bankaları ve üst kurullar bunlara tipik örneklerdir. **İkincisi** globalleşme ve Türkiye örneğinde olduğu gibi (globalleşmenin bir biçimi olan) AB'dir. **Üçüncüsü** ise yerelleşmedir. Bunlar ve bunların değişik oranlarda bileşmeleri hükümetin (özellikle merkezi yönetimin) ve yürütme erkinin hareket alanını daraltmaktadır.

Ancak Türkiye'de bunların gücü sınırlıdır. Bürokrasi yeteri kadar kurumsallaşmamıştır. Performansa göre objektif bir değerlendirme, liyakat esasına göre atama sözkonusu değildir. “Taraftar” olmak en önemli güvence olarak görülmektedir. Merkez bankası ve düzenleyici kurumların bağımsızlığı hala hükümetler tarafından yeterince sindirilebilmiş değildir. Öte yandan bunların üst düzey yöneticileri de (en azından belli oranda) bir şekilde siyasi iktidarlar tarafından atanmaktadır.

Globalleşme ile yaygınlaşan iyi yönetim ilkeleri; katılımı, hesap verme sorumluluğunu, demokratik denetimi ön plana çıkartarak

hükümetlerin üzerinde güçlü bir etki yapmaktadır. Global piyasalar da bu durumu desteklemektedir. Ancak bu etkinin sınırlı, dolaylı ve görece olduğunu biliyoruz. AB süreci daha sınırları belli ve somut bir çerçeveye sunmaktadır. Ama onun da etkisinin konjonktürel ve değişken olduğu konusunda kuşku belirmeye başlamıştır. Dolayısıyla global etki henüz yeterli bir F&D etkisi oluşturmamaktadır.

Yerelleşme çeşitli ölçülerde merkezi yürütmenin belli erklerinin yerel yönetimlere devredilmesi anlamında yürütmenin gücünün paylaşılmasıdır. Bu elbette gerçek anlamda bir F&D olmasa da demokratikleşme bakımından önemli bir aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak her koşulda kolayca başvurulabilecek bir yöntem olmadığı da açıktır. Türkiye'de henüz bir yerelleşme olduğu söylenemez.

Yargı en önemli F&D mekanizmasıdır. Gerek yürütme gerekse yasama, yüksek yargı tarafından denetlenmektedir. Ancak bilindiği gibi yargının tam bağımsız olduğunu söylemek zordur. Üstelik yargının hareket alanı da yazılı hukuk kuralları tarafından sınırlanmıştır. Hukuk kurallarının (mesela anayasanın) pek demokratik olmadığı bir durumda yargının yapabilecek fazla bir şeyi yoktur.

Bu durumda iktidarı frenleyecek mekanizma nedir? Sistem dışından anti-demokratik müdahalelere imkan tanımayacak şekilde demokratik F&D mekanizmalarını yeniden düşünmek ve oluşturmak zorundayız.

Özet olarak tekrarlırsak, 1982 Anayasası siyasi istikrarsızlığı güçlü bir yürütme ile çözdüğünü düşünmüş ama bunu demokratik kurumları, F&D mekanizmalarını ihmal ederek yapmıştır. Sonuçta ironik bir biçimde büyük çoğunlukla iktidar olan bir partinin art niyetleri olabileceği endişesi, etkin F&D kurumlarının yokluğunda, demokrasi ile bağdaşmayan müdahalelere yol açmış ve siyasi istikrarsızlık riski ortaya çıkmıştır. Peki siyasi istikrar ile demokratik kurumlar bir arada olamazlar mı? İkisinden birini seçmek zorunda mıyız?

Hayır! Hem demokratik hem de istikrarlı bir yönetim mümkündür. Gerçekte uzun dönemde siyasi istikrarı sağlayacak tek şey demokratik kurumlardır. O yüzden etkin bir F&D mekanizması oluşturmak zorundayız.

*Hem demokratik
hem de istikrarlı
bir yönetim
mümkündür.*

Liderler ve parti teşkilatının demokratikleşme uğruna bazı yetkilerinden feragat etmesini beklemek acaba ne kadar gerçekçidir?

Önce seçim sisteminde ve siyasi partiler yasasında yapılacak düzenlemelerle yürütmeyi demokratik kamuoyu denetimine daha fazla açmak zorundayız. Böylece yasamayı gerçek anlamda bir F&D işlevi görecek şekilde yürütmeden bağımsız kılmak mümkündür.

Siyasi partiler ve seçim sisteminde yapılacak düzenlemelerle yasama meclisini oluşturanların, partilerinin liderleri yerine doğrudan kendilerine oy verenlere karşı sorumluluklarını artırmak yönünde düzenlemeler yapmak gerekmektedir. Bu, seçim sisteminde yapılabilecek (mesela dar bölge sistemi gibi) bazı değişikliklerin yanısıra siyasi partiler kanununda da liderin yetkilerini kısıtlayıcı (mesela aday gösterme konusunda) düzenlemelerle yasama organına, siyasi parti liderlerine (ve dolayısıyla yürütmenin başına) karşı görece bir bağımsızlık kazandırmak suretiyle gerçekleştirilebilir.

Öte yandan her bir F&D mekanizması üzerinde düşünmek gerekir. Buna ilişkin örnek bir liste aşağıdadır:

1. Yasama ile ilgili F&D kapsamı
  - Kanun teklifi sunmak
  - Kanunları veto etmek veya onaylamak
  - Anlaşmaları onaylamak
  - Meclisin lağvedilmesi ve erken seçim kararı
  - Dokunulmazlıkları kaldırmak veya sınırlamak kararı
  - TBMM/komisyonlar çalışma usulleri ve muhalefetin yetkileri
2. Yargı ile ilgili F&D kapsamı
  - Yüksek yargıçların atanması
  - Bakan ve başbakanların yargısı
  - Kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi (yetki ve usul)
  - Yargıçların atama, özlük hakları ve siccilleri konusundaki usul ve yetkiler

- Sayıştay başkan ve üyelerini seçmek
3. Yürütme ile ilgili F&D kapsamı
    - İdarenin yargısal denetimi (yetki ve usuller)
    - Yüksek bürokratların atanması, görevden alınması ve yargılanmasına ilişkin yetki ve usuller
    - Kararnemelerin onanması
  4. Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Yasası ile ilgili F&D kapsamı
    - Aday belirleme sistemi
    - Seçim sistemi
    - Genel merkezin taşra teşkilatı üzerindeki yetkileri

Bu listeyi daha da uzatmak hiç kuşkusuz mümkündür, ancak bu kadarı bile F&D mekanizmalarının kapsamı konusunda yeterince fikir vermektedir. Bu kalemlerin herbirisi için hem yetkili bulmak hem de bu yetkinin kullanımında F&D mekanizmasını tasarlamak zorundayız. Aslında yasama yargı ve yürütme alanındaki F&D mekanizmalarını tasarlamak görece olarak daha kolay olabilir. Asıl daha zor gibi duran, yasamayı gerçek bir F&D mekanizması olarak tasarlayacak şekilde seçim ve siyasi partiler kanunlarında yapılacak değişikliklerdir. Liderler ve parti teşkilatının demokratikleşme uğruna bazı yetkilerinden feragat etmesini beklemek acaba ne kadar gerçekçidir? Bu sorunun cevabını almak için tam zamanı değil mi?

Dipnotlar :

- 1 Başkanlık rejimlerinde yürütmenin başı olan başkan da doğrudan yetkinin asıl sahibi olan seçmen tarafından seçilir. Bu açıdan çoğu zaman sınırlı yasama yetkileri de kullanır.
- 2 Aslında bu düzenlemeler doğrudan Anayasa'da değil, siyasi partiler ve seçim kanunlarında olmakla beraber, sözkonusu kanunlar bir anlamda anayasaların "mütemmim cüzü" niteliğinde olduğundan burada bu kanunlardan ayrıca bahsedilmek yerine bunları da içerecek şekilde geniş anlamda anayasa ifadesi kullanılmıştır.
- 3 Aslında bilindiği gibi bu da sık sık eleştirilmektedir. Temel eleştiri "sorumluz" olan bir meciin yürütme erki kullanmaması gerektiği yönündedir.
- 4 Yürütmeyi bürokrasi ve hükümet olarak ele alıyoruz.

TEPAV'DAN KİMYA SEKTÖRÜ İÇİN EYLEM PLANI...

Sarp Kalkan

Kimya sektöründe taşlar yerinden oynayacak.

Türk kimya sektörü 2001 krizinden sonraki dönemde kümülatif olarak %70 civarında bir

büyüme göstererek önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Ancak, bu denli çarpıcı bir atılım gerçekleştiren sektörün önümüzdeki yıllarda nelerle karşılaşacağı belirsizliğini korumaktadır.

Türk özel sektörünün küresel ekonomiye entegrasyonu ile birlikte sektörlerin ve hatta ülkelerin başarılarının uluslararası ölçekteki gelişmelerden etkilenmemesi mümkün

değildir. Sektörel anlamda başarı küresel tedarik zincirlerinin en ince ayrıntısına kadar incelenip, gereken adımların proaktif bir şekilde iş iştin geçmeden atılmasına dayanmaktadır. Politika geliştirme sürecinde karar alıcılara destek vermeyi amaçlayan TEPAV, makro politikalar kadar sektörel politikalar üzerine de çalışmalar yürütmektedir.

TEPAV, Türk kimya sektörünün belirgin bir yeniden yapılanma süreci yaşayacağı dönemin ayrıntılarını belirlemek için, bugüne kadarki en kapsamlı sektörel çalışmasını başlatıyor. TEPAV ile birlikte yerli ve yabancı bir çok deneyimli kuruluşun yer alacağı projeye Türk kimya sektörünün ihtiyaçlarına yönelik bir eylem planı oluşturulması amaçlanıyor.

Kimya sektörünün önündeki tehdit...

Türk kimya sektörünün son yıllarda yaşadığı büyümenin lokomotifi birçok sektörde olduğu gibi ihracattır. Türk kimya sektörünün ihracatı 2002-2006 döneminde yıllık ortalama % 32 büyüme ile ciddi bir başarı göstermiştir. Aynı dönemde petrol ve petrol ürünleri yoğunluklu ithalatımız yıllık % 33 büyüme göstermiştir. Bir başka deyişle, Türk kimya sektörünün geleceğinde dış ticaret belirleyici olacaktır.

2006 yılında toplam ihracatımızın %10'unu aşarak 8,5 milyar dolar düzeyine çıkan kimyevi ürünler ihracatımızın çok büyük bir kısmı (2005 rakamlarıyla %37.1) AB üyesi ülkelere gerçekleştirilmektedir. İthalatımızın ise aynı dönemde %39.3'ü AB ülkelerinden gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, AB pazarı, ticaret hacminin korunması ve kimya sektöründe büyümenin sürdürülebilmesi için yadsınamaz bir pazardır.

Tehdit de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. 2005 yılı sonunda yasalaşan ve 2006 ortasında yürürlüğe giren REACH tüzüğü, kimya sektöründe taşları yerinden oynatacak, rekabetçi yapıyı yeniden oluşturacak düzenlemeler getirmektedir. REACH'e yönelik geliştirilecek politikalar, Türk kimya sektörünün önümüzdeki dönemde başarısını belirleyecektir.

REACH nedir?

REACH, Avrupa Birliği'nin yeni kimyasallar yönetimi tüzüğüdür ve kimyasalların kayda

alınması, değerlendirilmesi, izne tabi tutulması ve yasaklanması gibi süreçleri yeniden belirlemektedir. REACH'e göre AB pazarında üretilen ve AB pazarına ithal edilen tüm kimyevi ürünler için üreticilerin veya ithalatçıların Helsinki'de yeni kurulan Avrupa Kimyasallar Ajansı (AKA)'na başvurması gerekmektedir. Belli kodlama ve sınıflandırmalara göre tanımlanacak kimyasalların derinlemesine analizleri yapılacak, tehlikeli bulunanlar için kısıtlamalar ve hatta yasaklamalar gündeme gelecektir.

Daha önce kamu otoritesinin yükümlülüğünde olan kimyevi maddenin riskinin belirlenmesi, REACH ile özel sektörün yükümlülüğü haline gelmektedir. REACH ile yükümlülük altına sadece üreticiler ve ithalatçılar değil, kimyevi ürünleri üretimlerinde kullanan otomotiv, tekstil, paketleme, elektronik, madencilik gibi alt kullanıcılar da girmektedir. Onlar da kullandıkları kimyasal ürünleri nereden aldıkları, ne için kullandıkları ve gereken önlemleri alıp almadıklarına dair AKA'ya rapor vermek zorundadırlar. Bu da REACH'in kapsamını bir anda kimya sektöründen çıkarıp çok daha büyük bir çerçeveye sokmaktadır.

REACH, başvuruların başlayacağı 2008 Haziran ayından itibaren 6 ay süreyle bir ön başvuru süreci içermektedir. Ön başvurunun amacı bilinen kimyasal ürünleri önceden kayıt altına alarak test ve başvuru maliyetlerini indirmektir. Ancak sürenin kısıllığı, prosedürlerin belirsizliği ve AKA'nın halen tam işlevsellik kazanmamış olması belirsizliği artırmaktadır.

REACH'in AB'de beklenen etkileri nelerdir?

2005 sonunda yasalaşmasına rağmen REACH tartışmaları Avrupa gündemini çok uzun bir süreden beri işgal ediyor. Yasalaşan metinde dahi tartışmalı bir çok konu mevcut. AB yetkilileri REACH ile kimyasalların insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin kontrol altına alınabileceğini öngörüyorlar. Bunun yanında önceki düzenlemelerde yeni ürün geliştirmenin önündeki engellerin hafifletilmesinden dolayı, kimya sektöründe Ar-Ge faaliyetlerinin artacağı öngörülmüyor.

Ancak REACH, küçük miktarlarda ve çok sayıda kimyasal ürün üreten ve birçoğu

TEPAV, Türk kimya sektörünün belirgin bir yeniden yapılanma süreci yaşayacağı dönemin ayrıntılarını belirlemek için, bugüne kadarki en kapsamlı sektörel çalışmasını başlatıyor.

KOBİ statüsünde olan firmalar için tek seferde karşılanması çok yüksek maliyetler anlamına gelmektedir. Bunun dışında, kimyevi ürünleri ara girdi olan sektörlerde artan maliyetleri ve raporlama yükümlülüğünü hesaba katınca, bu kimyevi maddeleri kimyevi olmayan veya formülasyonu daha basit olan kimyasal ürünlerle ikame etme eğilimi doğabilecektir. Üçüncü olarak, bazı müstahzarların stratejik öneme sahip kimyasal formülünün AKA'ya verilmesi bu gibi ürünlerin üreticileri için bir risk unsuru yaratacaktır.

Türk kimya sektörü için REACH ne anlama geliyor?

Avrupa Birliği'nde yerleşik kimyevi ürün üreticileri bunları tartışırken Türkiye için REACH çok daha büyük bir anlam ifade ediyor. Aslında konuyu iki ana düzlemde ele almak mümkün: Birincisi, REACH Türkiye'nin AB ile entegrasyonu açısından son derece önemli. Müktesebatta son yıllarda yapılan en kapsamlı değişiklik olması açısından dikkatle incelenmesi gerekiyor. REACH, müzakere sürecinde olmamıza ve AB ile Gümrük Birliği içinde olmamıza rağmen Türkiye'yi diğer AB dışı ülkeler gibi üçüncü ülke statüsünde değerlendiriyor. Bu hukukçular tarafından yakından incelenmesi gereken bir konu. Bunun yanında, yeni düzenlemelerle Gümrük Birliği'nden ve müzakerelerden kaynaklanan yükümlülüklerimiz değişmiş ve hatta bazıları ortadan kalkmış durumda. Bu durumda Türkiye'nin ne yapması gerektiği diğer bir tartışma konusu.

Bu konulardan çok daha acil olan diğer ana düzlem ise Türkiye'nin dış ticareti ve tehdit altında olan ihracat potansiyeli. REACH kapsamında üçüncü ülke statüsünde olan Türkiye'nin kimya sanayicilerinin 2008 Haziran ayından itibaren AB ülkelerine yapacakları ihracat artık eskisi gibi olmayacak. AKA nezdinde başvuru yetkisi olmayan Türk kimya sektörü ya karşı taraftaki ithalatçılar ya da tek temsilciler aracılığıyla başvuru yapabilecekler. Bu da bir sürü ek prosedür ve maliyet anlamına geliyor. Maliyetler ve harçlar tam olarak belli olmamakla birlikte Türkiye'den AB'ye ihracat yapan birçok KOBİ'nin karşılayamayacağı seviyelere çıkabilir. Bu da Türkiye açısından ihracat kaybı ve hatta kepenk kapatma anlamına gelecektir. Bunun yanında Türk kimya sektörü yoğun olarak ithal ara girdi kullanmaktadır. Bu ara girdile-

rin de bir kısmı AB ülkelerinden gelmektedir. REACH ile birlikte artan maliyetlerin kimyasal ürün fiyatlarına yansması durumunda, bu Türkiye'nin ithalat faturasının artması, üreticilerin küresel rekabette geriye düşmesi anlamına gelebilecektir.

Eylem planı nasıl oluşturulacak?

Türkiye için son derece önemli olan REACH tüzüğüne yönelik hazırlıkların bir an önce tamamlanması gerekmektedir. Bu amaçla TEPAV bir proje geliştirmiştir. Projenin ana amacı REACH'in Türk kimya sektörü üzerindeki etkilerinin tespiti ve olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için kapsamlı bir eylem planının hazırlanmasıdır. TEPAV söz konusu projenin finansmanı için öncelikli olarak AB fonlarından yararlanılmasını öngörmüş ve "AB ile Türkiye arasında Sivil Toplum Diyalogunun Geliştirilmesi Programı" çerçevesinde üniversiteler, araştırma ve düşünce kuruluşlarına yönelik olarak açılan hibe programına başvurmuştur. TEPAV tarafından hazırlanan proje, AB ile entegrasyona ilişkin tartışmalara yoğunlaşmayan, ihracat potansiyelinin ve Türk kimya sektörünün rekabetçiliğinin korunmasını amaçlayan bir proje olarak ortaya konmuştur. Türkiye'den ODTÜ Kimya Bölümü'nün ve İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)'nin ortak olacağı projede, İngiltere'den Hull Üniversitesi ve Litvanya'dan Kaunas Teknoloji Üniversitesi yabancı ortaklar olarak yer alacaktır. Ayrıca, Türk özel sektörünün şemsiye örgütü olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) projeye iştirakçi olarak katkı sağlamaktadır.

Ancak, bundan önce ivedilikle yapılması gereken Türk kimyasallar envanterinin biran önce oluşturulması olmalıdır. Türkiye'de üreticilerle ve ürünlerle ilgili bilgiler son derece kısıtlı olduğu için ilk aşamada kapsamlı bir anket çalışması planlanmaktadır. Sektörün kapsanabileceği 600'ü aşkın firmanın katılımıyla oluşturulacak envanter bu çalışmaya ve bundan sonra yapılacak bir çok çalışmaya baz teşkil edecektir. Analizin önündeki en ciddi engel olan veri sorununun çözümünden sonra yapılması gereken yerli ve yabancı uzmanlarla birlikte maliyet analizlerinin sonuçlandırılması ve eylem planının kamuoyu ile paylaşılması olacaktır.

Projenin tahmini maliyetini karşılayabilmek için kaynak arayışı devam etmektedir. İlk aşamada AB hibe programı kapsamında ma-

*İvedilikle
yapılması gereken
Türk kimyasallar
envanterinin
biran önce
oluşturulması
olmalıdır.*

liyetin bir kısmının karşılanması için başvurular yapılmıştır. Bunun dışında Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), Türkiye Kimya Sanayicileri Derneği (TKSD), İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri (İMMİB) ve Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) nezdinde projeye destek vermeleri ve iştirakçi olarak katılmaları yönünde girişimler yapılmış, ancak şu an itibarıyla bir sonuç alınmamıştır. TEPAV'ın proje hazırlıklarıyla paralel olarak DTM'nin ilgili paydaşlarla yaptığı toplantılar çerçevesinde ulusal bir eylem planı oluşturma hazırlığında olduğu bilinmektedir. Bu hazırlıklar ile projenin koordineli bir biçimde ilerlemesi ve projenin çıktılarının eylem planının oluşturulması aşamasında politika yapıcıların kullanımına sunulması amaçlanmakla birlikte henüz DTM'den bu konuda bir çağrı gelmemiştir.

ÇEK CUMHURİYETİ'NDE BÖLGESEL POLİTİKANIN GELİŞİMİ VE KURUMSAL YAPILANMA...

Çetin Haşar

Bölgesel Kalkınmayı destekleyecek olan kurumların yapılanması ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi konusu Avrupa Birliği'ne yeni üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, bölgesel kalkınma sürecinde yer alan aktörler ve karar vericiler için hep öncelikli bir mesele oldu. Avrupa Birliği ve Yapısal Fonların etkisi, mevcut devlet geleneği, kamu yönetimi biçimi ve mevcut kurumlar ve hepsinden önemlisi sürekli artan bölgesel eşitsizlikler, bölge ölçeğindeki kurumları şekillendiren etkenlerin başında geldi. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hepsinde serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte benzer deneyimler yaşanmış olsa da farklı kamu yönetimi biçimlerine sahip bu ülkelerde bölgesel kalkınmanın kurumsal yapılanması da farklılaştı. Geçiş ülkelerinin hepsi bölgesel kalkınma ajansları konusunda farklı deneyimler yaşadı, ancak hepsinde tartışılan öncelikli konular, bu kurumların hukuki statüleri, sorumlulukları ve diğer kamu kurumları ve özel sektörle ilişkileri oldu.

Diğer geçiş ülkeleri gibi Çek Cumhuriyeti'nin de idari yapısı, merkezi devlet geleneği

Tüm paydaşların ortak hareket etmesi önemli...

Bu kapsamlı projeye TEPAV, Türkiye'nin REACH'e en iyi şekilde hazırlanmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak, bu tür çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için tüm paydaşların sürece aktif olarak katılması gerekmektedir. Veri ve bilgi paylaşımı yanı sıra projenin sonuçlarını kullanacak ve REACH tüzüğüne zamanında ve gerektiği gibi hazırlanamamanın olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak böylesine bir çalışmanın maliyetini karşılamasa bile katkıda bulunacak tarafların bilgilendirilmeleri ne kadar etkin olursa, çalışmanın sonuçları o derece yararlı olacaktır. Kimya sektöründe önümüzdeki yıllarda yerinden oynayacak taşların Türk kimya sektörü lehine yerine oturtulması ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

ve bölgeselleşme sürecinde yaşanan sorunlar, Türkiye'yle benzer nitelikler taşımaktadır. Bölgesel politikanın oluşumu ve bölgesel kalkınmanın kurumsal yapılanması konusundaki olumlu ve olumsuz deneyimleri, Türkiye'deki bölgesel kalkınma ajansları'nın uygulamalarına ışık tutacak bir niteliktedir. Bu yazıda Çek Cumhuriyeti'nde bölgesel politika alanında gerçekleşen reformlar ve kurumsallaşma süreci tanıtılacaktır.¹

Çek Cumhuriyeti'nin bölgeselleşme ve bölgesel kalkınma yaklaşımı, komünizm sonrası dönemde, devletin rolü konusundaki iki farklı tutuma bakarak açıklanabilir. 1990'ların ilk yarısına hâkim olan yaklaşım, güçlü bir merkezi yönetimin gerekliliği ve sektörel piyasa tabanlı ekonomik kalkınma politikalarına vurgu yaptı. Bu dönemde temel ekonomik ve siyasi dönüşüm talepleri gündemdedeydi. Komünizm sonrası dönemin siyasi istikrarsızlık ve ekonomik belirsizlikleri karşısında, güçlü ve merkezi bir devletin oluşturulması konusunda bir siyasi taahhüt vardı. Bu durum önceki rejimden kalan bölgesel düzeyde yönetime ve bölge planlamaya karşı olumsuz tutumla da desteklenmiş oldu.

Bununla birlikte, yerelleşme süreci, demokratikleşme ve ekonomik liberalizasyonun bir parçası olarak da değerlendirildi. Merkezi devlet sisteminin tasfiyesi vatandaşların ülkedeki siyasal ve ekonomik yaşama katılı-

Bu tür çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için tüm paydaşların sürece aktif olarak katılması gerekmektedir.

mını ve benzer biçimde bölgesel ekonomik kalkınmaya destek verilmesi de yerel aktörlerin kalkınma süreçlerinde yer almasını ve ekonomik ve sosyal uyumun geliştirilmesini sağlayabilir düşüncesiyle Çek Cumhuriyeti Anayasasında, yerelleşmeye ve bölgeselleşen idareye olan bağlılık açıkça belirtildi. 1990'lar boyunca hem bölgesel ihtiyaçların daha doğru tespit edilmesi hem de belirli bir ölçüde siyasal ve mali özerkliğin sağlanmasıyla birlikte bölgelerde kalkınmanın harekete geçirilmesi amacıyla bölgesel düzeyde bir idarenin gelişimine olan destek gittikçe güçlendi.

1990'ların ikinci yarısına gelindiğinde daha bütüncül ve tutarlı bir bölgesel politika yaklaşımı izlendi ve bu yönde arka arkaya kurumsal düzenlemeler yapıldı. Çek Cumhuriyeti Hükümeti, bölgesel ölçekte yeni bir idari düzey getiren ve bölgesel ekonomik kalkınmaya daha çok vurgu yapan reformları bu dönemde gerçekleştirdi. Avrupa Birliğine üyelik perspektifinin bu süreçteki rolü çok önemlidir. Katılım Ortaklığı Belgesinin 1998'de kabul edilmesinin ardından AB'den yapısal fonlar aracılığıyla destek alınması olasılığı daha görünür hale geldi. Destek için gerekli olan uygunluk ölçütlerinin Çek Cumhuriyeti'nde kolaylıkla karşılanabiliyor olmasıyla, AB ilkelerine uygun bir bölgesel politikanın eksikliği tek engel olarak kalmıştı. Dolayısıyla Çek Cumhuriyeti bölgesel politikası oluşturulurken tamamen AB modeline sadık kalındı. Birçok alanda AB bölgesel politikasının ilkelerinin tamamen kopyalanmasında tereddüt edilmedi.

2000 yılının Haziran ayında kabul edilen Bölgesel Kalkınma Yardımları Yasası'yla birlikte AB fonları ve diğer bölgesel yardımların uygulanması için hedefler, tedbirler, kurallar ve koşullar da belirlenmiş oldu ancak bizce hepsinden önemlisi bu yasayla birlikte bölgesel kalkınmayı sağlayacak kurumsal yapının çerçevesi de çizilmiş oldu. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerin yetki ve sorumlulukları belirlendi, Düzey III (Kraj bölgeleri) ve Düzey II (uyum bölgeleri) düzeylerindeki kuruluşların bölgesel kalkınma alanındaki yetkileri ve işlevleri birbirinden ayrıldı.

Ulusal Düzeyde ekonomik ve sosyal uyumun koordinasyonu 1 Kasım 1996'da kurulan

Bölgesel Kalkınma Bakanlığı'nın sorumluluğuna verilmiştir. Bakanlık, merkezi ve bölgesel düzeyde ilgili tüm idari birimlerle birlikte çalışarak Çek Cumhuriyeti'nin bölgesel kalkınma stratejisini belirler ve devlet programlarını hazırlar. Bölgesel yardım programlarının uygulanması ve denetlenmesinden sorumludur.

Bölgesel düzeyde, bölgesel kalkınma faaliyetleri özyönetim bölgeleri (Kraj) tarafından yürütülmektedir. Bölgeler kendi bağımsız yetki alanları içinde, bölgenin spesifik ihtiyaçlarına göre ve kendi içinde dengeli bir kalkınmanın sağlanmasını desteklerler. Bölgeler idareleri kendi bölgeleri için analizler yapar, bölgesel kalkınma programlarını uygular ve yetki alanları çerçevesinde kendi mali kaynaklarını, çoğunlukla özel girişimciliği desteklemek yoluyla, bölge içindeki eşitsizlikleri gidermek için kullanabilirler.

Bölgesel aktörlerin içinde en önemlilerinden birisi de Bölgesel Kalkınma Ajanslarıdır. Çek cumhuriyeti'nde Bölgesel Kalkınma Ajansları, ekonomik yeniden yapılanmanın kurumsal çerçevesinin oluşturulmasına yardım amacıyla 1990'ların başında kuruldu. İlk ajanslar 1993 ve 1994 yıllarında Moravia Silesia bölgesindeki Ostrava ve Kuzey Batı Bohemia bölgesindeki Most ağır sanayi bölgelerinde kuruldu. Bunlar bölgesel kalkınma alanında fazla bir etkisi olmayan kuruluşlardı. Ancak 1990'ların ikinci yarısından 2000'lerin başlarına kadar süren dönemde yapılan reformlarla bölgesel kalkınma konusunda çalışan karmaşık kurumsal yapının bir parçası haline geldiler. Şu anda geniş siyasi ve pratik deneyime sahip, kendini Bölgesel Kalkınma Ajansı olarak tanımlayan 18'den fazla kuruluş bulunmaktadır. Hepsi 14 Düzey III bölgesinin sınırlarına uymasa da hepsi bölgesel düzeyde çalışmaktadır.

Son olarak yerel düzeyde, belediyeler bölgesel kalkınma programlarının hazırlanması ve uygulanmasında bölgelerle birlikte çalışırlar ve yatırımcılar için uygun zemini hazırlamak benzeri yollarla bölgenin kalkınmasına katkıda bulunurlar. Belediyeler aynı zamanda kaynaklarını komşu belediyeler ve diğer kurumlarla bir araya getirerek, birkaç belediye için tasarlanmış programların uygulanmasına destek olurlar.

Bölgesel aktörlerin içinde en önemlilerinden birisi de bölgesel kalkınma ajanslarıdır.

Bölgeselleşme sürecinde Çek Cumhuriyeti'nin iki temel özelliği ortaya çıkmaktadır. Birincisi, Çek Cumhuriyeti'nin bölgeselleşme süreci daha geniş kapsamlı bütünsel bir kamu yönetimi reformunun önemli bir parçasıydı. Kamu yönetiminin standartlarını geliştirmek isteyen karar vericiler merkezi yönetim ve seçilmiş bölgesel idarelerin birlikte çalışmasını ve aralarındaki uyumu sağlamaya çalıştılar. Bölgeselleşmenin diğer önemli ve ayırt edici özelliği ise, bölgesel idari yapılanma sorununun kurumsal düzenlemelerden önce erkenden çözülmüş olmasıydı. 1997'deki Anayasa değişikliğiyle bölgelerin sayısı ve sınırlarının belirlenmesi bir sonraki hükümetin kurumsal aşamaya odaklanabilmesini sağladı. Bölgesel ölçekte bir yapılanmaya alışık olmayan diğer birçok geçiş ülkesinde bu durum ciddi sorunlar yaratmıştır.²

Çek Cumhuriyeti'nin bölgesel birimlerin oluşturulması konusunda üzerine düşeni yeterince yaptığı görülüyor ancak hala bazı sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, Düzey II örgütlenmesinin uygunluğu hala tartışmalıdır. Düzey II bölgelerinin, bir, iki ya da üç farklı bölgenin bir araya gelmesiyle oluşturulmuş olması nedeniyle bölgesel kalkınma faaliyetlerinin etkinliklerinde farklılıklar beklenmektedir. Birden fazla bölgenin bir araya gelmesiyle oluşturulan bölgelerde, bölgenin gereklilikleri ve öncelikleri konusundaki görüşlerin farklılaşması nedeniyle

destek programları için faaliyete geçme hızı yavaş olmuştur.

Aynı sorun Türkiye'de de bulunmaktadır, farklı illerin bir araya gelmesiyle oluşan Düzey II bölgelerinde farklı valiler, il özel idareleri, merkezi idarenin taşra teşkilatları ve belediyeleri bir araya getirip ortak bir çerçevede birlikte çalışmalarını sağlamanın zorluğu ortadadır. Dolayısıyla ileride oluşacak benzer sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yapmak, politikalar geliştirmek ve bölgelerde birlikte çalışma kültürünü oluşturmak gereklidir.

Dipnotlar:

1 Yazı, ana eksen Samková (2003), McMaster (2004, 2006), Brusis'in (2003) makaleleri ve yazarın görüşlerinden oluşan daha geniş çaplı bir makalenin özetidir. Söz konusu makale TEPAV'ın internet sayfasında bu ay yayınlanacaktır.

2 Brusis (2003) Çekoslovakya'nın dağılmasından sonraki süreçte Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da bölgesel politikanın gelişimini karşılaştırmalı olarak incelediği makalesinde benzer sorunlardan bahsediyor: Çek Cumhuriyeti'yle aynı tarihi paylaşan Slovakya'da bölgesel politikanın gelişimi büyük benzerlikler göstermektedir ancak Slovakya'da bölgeselleşme her şeyden önce hükümete karşı gelişen politik bir süreç olmuştur. Slovakya Parlamentosunda yürütülmeye çalışılan yasama sürecinde özellikle bölgelerin sayısı ve sınırları konularında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Öte yandan yine Slovakya'daki sürecin Macar partilerinin etkisiyle etnik politik bir boyutu da bulunmaktadır. Çek Cumhuriyeti'nde de etnik bölgeler olsa da buna benzer bir sorun yaşanmamıştır.

GÜVENLİK BAĞLAMINDA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ...

Dr. Nihat Ali Özcan

İslam Devrimi sonrasında İran-Türkiye ilişkilerine damgasını vuran gelişmeler üç farklı düzlemde baş gösterdi: İlki, küresel aktör/aktörlerin değişen rolleri ve bu bağlamda İran ile Türkiye ilişkileriydi. İkincisi, bölgesel rekabet, çatışma ve buna bağlı dengelerde ortaya çıkan değişimlerdi. Son olarak, İran İslami Devriminin yarattığı ideolojik rüzgarın yol açtığı gelişimlerdi.

Her üç düzlemdeki gelişmeler, Türk-İran ilişkilerinin son otuz yılına damgasını vurdu. İran'da Devrim sonrası hız kazanan ABD düşmanlığı ve tehdit algılaması, Türkiye'nin NATO üyesi olması, ABD'ye bazı askeri ko-

laylıklar sağlaması, onu 1990'ların başına kadar, İran'la çeşitli biçimlerde karşı karşıya getirdi. Küresel dengeleri kökünden değiştiren, SSCB'nin çöküşü, Kafkaslar ve Orta Asya'da yeni cumhuriyetlerin doğmasına yol açarken, İran Türkiye ile rekabetini yeni alanlara taşıdı. Bölgesel gelişmelere damgasını vuran ise Irak sorunu oldu. Irak-İran (1980-88) savaşı boyunca Türkiye tarafsız kaldığını iddia etse de İran bunu hiçbir zaman bu şekilde algılamadı. Savaşın ağırlık merkezinin Basra Körfezi'ne konumlanması her iki ülkenin dış lojistik için Türkiye'ye ihtiyaç duymasına yol açtı. Ancak İran, savaş boyunca Türkiye'nin Irak'ı desteklediğini düşündü. Bunu temel nedeni, Irak'ın Kerkük-Yumurtalık boru hattından petrol satarak savaşı finans etmesiydi.

İslami Devrim, gerek ideoloji yaymak gerekse karşılaştığı krizleri aşmak için ideolo-

*Irak-İran
(1980-88) savaşı
boyunca Türkiye
tarafsız kaldığını
iddia etse de İran
bunu hiçbir
zaman bu şekilde
algılamadı*

İran Türkiye'ye karşı PKK ve Hizbullah gibi örgütler aracılığı ile “vekaleten savaş” yürüttü.

jisini ihraç etmeye çalıştı. Bu süreçte laik ve batı yanlısı Türkiye ile uzlaşması mümkün olmadı. İran iki ülke ilişkilerindeki siyasi ve tarihi kartlarını tekrar sahneye çıkarttı: Din/Mezhep ve etnik kimlik... Böylece bir yandan dini ideolojisine destekçiler bulacak bir yandan da Türkiye'yi istikrarsızlaştıracaktı. İran, bu bağlamda Türkiye'deki çeşitli grupları, farklı biçimlerde destekledi ve yönlendirdi. Başka bir ifade ile İran Türkiye'ye karşı PKK ve Hizbullah gibi örgütler aracılığı ile “vekaleten savaş” yürüttü. Bu savaş 1990'ların sonunda yavaşlarken, Öcalan'ın yakalanması ve 11 Eylül sonrası dönemde iyice hız kesti.

11 Eylül saldırıları ve Irak'ın işgali İran'ı kaygılandıran iki önemli gelişme oldu. Terör saldırısından hemen sonra ABD'nin Afganistan'ı işgali, bir yandan İran'ın çevrelenmesi, bir yandan da düşmanı olan Taliban'ın yok edilmesi anlamına geliyordu. Ancak, Irak'ın işgali farklı açılardan yorumlansa da en ilginç, yıllarca PKK'ye destek veren İran'ın bu sorunla yüzleşmesi oldu.

PKK terör örgütü, İran Devleti'nin de doğ-

rudan desteği ile 1983'den 1998'e kadar bu ülkeden himaye gördü ve Türkiye'ye saldırdı. PKK, İran'lı Kürtler arasından yeni elemanlar devşirdi ve ideolojik taban yarattı. Irak'ın işgaliyle Bölge'ye gelen ABD, PKK terörizmini iyi bir fikirmiş gibi İran ve Türkiye'ye karşı kullanmaya başladı. Irak işgalinin nereye evrileceğinin çokça tartışıldığı bu günlerde İran, Kuzey Irak'ta üslenen PKK'ya karşı askeri operasyonlar düzenliyor. Bir yandan da nükleer silah yapımı konusunda ortaya çıkan tartışmaları ve uygulamaları göğüslemeye çalışıyor. Bütün bunların ortaya çıkardığı gerçekler şunlardır: Bölge'de siyasi dengeler yeniden oluşmaktadır ve küresel aktörler bazen taktik çıkarlarını stratejik çıkarlarına feda edebilecek kadar aptal olabilmektedirler.

ABD'nin ve bölgesel Kürt partilerinin PKK'yı destekleme politikaları oluşan bu dengelerde önemli bir role sahiptir. Nitekim, ABD'nin, PKK konusundaki tutumu ve elli yıllık dostu Türkiye'ye uyguladığı politikalarındaki miyopluk, İran'la Türkiye'yi, politikacılar, teknisyenler ve halklar nezdinde her gün biraz daha bir birine yaklaştırıyor.

AMERİKA İRAN'I VURACAK MI?

David Barchard

Hayatta bazı şeyler düşünmeye değmez, fakat bu onların gerçekleşmesini önlemez. Uluslararası politika devam ettiği sürece, ABD'nin İran'a yönelik bir saldırısı dünyada meydana gelebileceğini bildiğimiz fakat düşünmeyi tercih etmediğimiz olayların muhtemelen liste başında yer almaktadır. İran'dan daha küçük ve daha zayıf bir ülke olan Irak'ın ABD öncülüğünde işgalinin başarısızlığı ve bunun Orta Doğu üzerindeki etkileri dikkate alındığında, Başkan Bush'un ikinci defa bir felakete davetiye çıkarmada kararsız olduğu düşünülebilir.

Yine de bütün işaretler Washington'daki Bush Yönetimi'nin İran'a yapılacak bir saldırıyı canlı bir seçenek olarak gördüğü izlenimini bırakıyor. Ağustos ayında Birleşik Devletler Hükümeti anlaşılması son derece güç bir adım atarak, resmen ülkenin savunma birlikleri arasında olan İran Devrim Muhafızları'nı uluslararası terörist organizasyonlar listesine yerleştirme niyetini duyurdu. İran Devrim Muhafızları'nın terörist organizasyonlar liste-

sine alınmasının yasal sonuçlarını kestirmek son derece güç olabilir. Fakat uygulamadaki olası sonuçlarını kestirmek pek de güç değil. Çoğunluğu İran nükleer enerji programı ve füze operasyonları ile ilgili konularda çalışan Devrim Muhafızları'nın ya da pasdaranın* yaklaşık 125,000 kişiden oluştuğuna inanılıyor. Devrim Muhafızları'nın yasal durumundaki bir değişim, Washington tarafından bu gruba karşı bir harekâta bulunmak için bir neden yaratacaktır.

Bu çıkışın ardından 13 Ağustos'ta Irak'taki ABD Birlikleri Komutanı General Petraeus ve Büyükelçi Crocker gazetecilere İran'ın Iraklı Şii milislere ABD birliklerine karşı kullanmaları için silah teminini arttırdığını bildirdiler.

İran'ın Güney Iraklı Şiilerle olan yakın bağlantıları herkesçe biliniyor fakat bu tip bir suçlama ABD tarafından misilleme amaçlı saldırıya zemin hazırlamak amacıyla kullanılabilir. Bu durumdan dünyanın geri kalanı ve özellikle de Türkler haklı olarak tedirgin olabilir. Çünkü Irak'ta kullanılan ABD silahlarının her ne şekilde olursa olsun Türkiye'ye karşı kullanılmak üzere PKK'nın eline geç-

mesine tepki olarak büsbütün farklı mantık çizgisi uyandırdığı görülüyor.

Washington yönetimine yakın çevreler, uzun süredir İran'a karşı yapılacak bir saldırının son derece olası olduğunu fısıldıyordu. İran'ın yalanlamalarına karşın nükleer silah geliştirme hazırlığında olduğuna ilişkin kanıtlar resmi gerekçeleri doğruluyor. Birkaç yıl içerisinde Çin teknolojisini kullanan kısa ya da orta menzilli roketlerle donatılan nükleer güce sahip bir İran, Orta Doğu'daki mevcut statükoyu korumak isteyen herkes için kabul edilemez bir durum.

İran'a yönelik olası bir saldırıya ilişkin çok da etik olmayan bir diğer açıklamaya göre, Birleşik Devletler tarihinin en başarısız yönetimi olarak nitelenen Bush yönetimi son yılında itibarını yeniden kazanmak adına böylesi umutsuz bir operasyona kalkışabilir. Uzun dönemde Irak'taki müttefik güçler için yegâne seçeneğin geri çekilme olduğu gün geçtikçe ağırlık kazanmasından dolayı İran'ın silahsızlandırılması ve hatta rejimin değiştirilmesi Orta Doğu'da elde edilebilecek tek ödül gibi görünüyor. Başkan Bush'un "Mollaların atom silahları elde etmesini izleyen başkan" olarak tarihe geçmek istemediği söyleniyor.

ABD'nin olası bir İran saldırısı senaryosunu düşünenlerin aklına üç soru geliyor: İlk olarak, ABD'nin İran'da askeri hedeflerini gerçekleştirme mümkün mü? İkincisi, böylesi bir saldırının Orta Doğu'daki dengeler üzerinde ne gibi etkileri olabilir? Üçüncüsü, Atlantik İttifakı böylesi bir saldırıda sürdürülebilir mi? Her üçü soru açısından bakıldığında da Başkan Bush'un dünya düzenine ve ABD çıkarlarına 2003 yılında Irak'ın işgaliyle verdiğinden bile daha fazla zarar verme riskinin olduğu açıkça görülüyor.

İran'ın Hint Okyanusu'ndan ve belki de Irak'taki ABD mevkiilerinden füzeler ve uçaklarla vurulması durumunda, ABD'nin, Kosova üzerindeki baskısını kırmak için Sırbistan'a uyguladığından daha agresif bir operasyona kalkışacağından kuşku duyulmuyor. Köprüler, elektrik santralleri, havaalanları, askeri üsler ve endüstri göreceli bir dokunulmazlıkla yerle bir edilebilir. Fakat elbette bunlar asıl hedefler olmayacak. Asıl hedefler İran'ın nükleer ve füze tesisleri olacak. Burada olası bir saldırgan sorunlarla karşılaşılıyor. İranlılar yıllardır bir saldırı olasılığının gayet açık bir biçimde farkındalar ve dolayısıyla

önleyici tedbirler almış durumdadır. Gerçekten, Tahran resmi kaynakları aktif olarak olası hedeflerin birkaç yüz farklı mevkide ve konvansiyonel füzelerden etkilenmeyen derin beton yeraltı sığınakları altında saklandığı mesajını yayınlıyor. Diğer bir hedef olan İran'ın Rus yapımı nükleer enerji tesisi ve buna yapılacak bir saldırı geniş bir alanda sivillerin zarar görmesine neden olabilir.

Derin yeraltı sığınaklarının üstesinden çok küçük nükleer başlıkları olan füzeler kullanılarak gelenebilir: Bu durumda 1945'ten bu yana ilk kez nükleer silah kullanılmış olacak.

İran'ın büyük bir kısmının moloz yığınına çevrilmesinden sonra ne olacağına ilişkin düşünceler ise daha bulanık. Elbette 2003 yılında devrildikten sonra etkili bir hükümet devri için olası planların bulunmadığı Irak'ta da bulanıktı. İşgalden aylar sonra televizyonlar bile çalışmıyordu.

İran'a giren bütün kara kuvvetleri muhtemelen sert bir direnişle karşılaşacak. Fakat Irak'ta ABD kara kuvvetlerinin düzensiz birliklere karşı sergilediği performans düşünülürse kara operasyonunun olmayacağı düşünülebilir. Amerikalılar, kendilerine şükran duyan özgürleştirilmiş İranlı kalabalıklar tarafından karşılanmayacaklardır. Bir saldırı halinde İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın muhalifleri bile kendisinin liderliğinde birleşecektir.

Peki bu durumda dünya ve İran'ın komşuları ne ile savaşmak zorunda? Amerikan ya da batılı gözüyle başarılı bir sonuç ya da mutlu bir sonu kapsayan herhangi bir senaryo tasavvur etmek çok güç. Fakat sonuçta ortaya çıkabilecek felaketi düşünmek son derece kolay. İran'ın misillemesi muhtemelen Hürmüz Körfezi'ni kapatma girişimlerini ve belki de Körfez ve Suudi Arabistan'daki hedeflere saldırıları içerecek. Bu saldırı, tam olarak bugün Irak'ta olduğu gibi, ölen çok sayıda sivil ve daha güvenli ülkelere kaçmaya çalışan kişilerle birlikte muhtemelen büyük bir insanlık trajedisine neden olacak.

Bu durumdan etkilenecek ülkelerden birisi şüphesiz İran'daki İslam Devrimi'nden sonra bir milyona yakın İranlı mülteci alan Türkiye olacak. Böyle bir şeyi ne AB, ne de ABD'nin yapması olası.

İran'dan gelen bir mülteci dalgası sorunu,

Bir saldırı halinde İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın muhalifleri bile kendisinin liderliğinde birleşecektir.

Geçen Sayıdan

- *22 Temmuz Seçimleri, Yeni Bir Reform Hamlesini Mümkün Hale Getirmiştir*
Prof. Dr. Güven Sak
- *Siyasal Çalkantı Döneminde Sakin Piyasalar Süreye Serdengeçti*
- *Mali Kurallar ve Çıpa Meselesi*
Ege Boran
- *Seçimler Sonrasında Türk Dış Politikasını Bekleyen Sorunlar Neler?*
Prof. Dr. Mustafa Aydın
- *Bush'un Irak İstikrar Planından Ümit Var mı ?*
Dr. Nihat Ali Özcan
- *Kriz mi? Ne Krizi?*
David Barchard

İmtiyaz Sahibi
TEPAV Adına
Güven Sak

Editör
Nesrin Hocaoğlu

Tasarım ve Baskı
Fil İletişim Ltd. Şti.
fil@fililetisim.com
Tel> 0312 446 1169

İletişim
bulten@tepav.org.tr

TEPAV Bülten'de yer alan yazılar ve görüşler tamamen yazarlarına aittir. TEPAV'ın resmi görüşü değildir.

Bu bülten 2000 adet basılmıştır. Ücretsiz dağıtılır.

güvenlik analisti Nihat Ali Özcan tarafından kaleme alınan ve TEPAV tarafından geçtiğimiz yıl yayınlanan raporda, ABD'nin İran'a yönelik olası bir saldırısının Türkiye üzerine olumsuz etkilerine ilişkin çıkarılan uzun sorun listesinin sadece bir maddesiydi. Özcan, çalışmasında geleceğe yönelik son derece inandırıcı bir tablo çizmişti. Hemen hemen bütün diğer batılı ülkeler gibi Türkiye'nin de karşılaşacağı bir sorun ABD saldırısını destekleyip desteklememe kararı olacak. 2003 yılında başını eski İngiliz Başbakanı Tony Blair'in çektiği bir avuç batılı ülke hep birlikte ABD'nin Irak'ı işgaline ortak olmuştu. Blair, bu desteğin bedelini en gözde başbakan iken en sevilmeyen başbakana dönüştürerek, bir anlamda siyasi kariyeri ile ödedi.

Diğer taraftan Türkiye'de AKP Hükümeti ABD'nin Irak'ı işgalini desteklemeyi denedi. Fakat bunu yapması muhalifler tarafından ve kendi grubundan yükselen bir isyanla engellendi. Sonuç olarak, Türkiye ABD medyası tarafından şeytan gibi gösterildi. Bununla birlikte AKP Hükümeti uygulamada çok az sıkıntı çekti ya da hemen hemen hiç çekmedi ve evinde ikinci bir seçim zaferini rahatlıkla kazandı.

2003 yılında ABD politikasına karşı çekinmeden konuşan Almanya ve Fransa liderleri, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld tarafından "eski Avrupalı" olmakla itham edildi ve sonrasında sessizlik başladı. Bugün, Almanya ve Fransa, 2003 yılındaki seleflerine kıyasla çok daha ABD yanlısı liderler olan Şansölye Merkel ve Başkan Sarkozy'e sahip. Bununla birlikte değişmeyen bir şey var. 2002-2003 yıllarında Irak saldırısı yaklaşırken krize ilişkin olarak Fransa, Almanya ve Türkiye arasında siyasi koordinasyon, fikir alışverişi ve ortak bir tavır yoktu. Bu sefer de Türkiye'nin AB'den fiili olarak uzaklaştırıl-

dığı dikkate alındığında, herhangi bir konsültasyon yapılması sürpriz olacak.

Bu yüzden AB hükümetleri büyük bir olasılıkla yaklaşan krizle ayrı ayrı yüzleşecek ve Amerikan saldırısına karşı muhalefet nispeten yüzeysel olacak. Brown, Sarkozy ve Merkel kendi seçmenlerinden gelmesi muhtemel öfke dalgasını görmezden gelmeye çalışacaklar. İzleyecek ve belki de kendi hareketlerini ABD Kongresi'nde olacaklara göre belirleyecekler. Hürmüz Boğazı'nın kapatılması durumunda analistler, bir varil ham petrol fiyatının 120\$ civarına tırmanacağını ve dünyayı kasıp kavuran yeni bir enerji krizinin baş gösterebileceğini öngörüyorlar. Bu krizden yararlananlar eski Sovyetler Birliği'nin enerji zengini devletleri olacak. Avrupa hükümetleri Bush ile doğrudan karşı karşıya gelmese dahi, Avrupa halkları Bush'a karşı gelecektir. Bu durumda Bush'un İran'a yönelik saldırısını destekleyecek her siyasi parti, seçimlerde kendi bozgununu hazırlamış olacak. Atlantik İttifakı onarılması güç bir yara alacaktır.

Türkiye de dâhil olmak üzere Orta Doğu'da Amerikan karşıtı düşünce yeniden yükselecek ve Amerikalı gazetecilerin sadece en toy ve etnik merkezîyetçi olanları bu kalkışmayı temize çıkarmada başarısız olacak. Orta Doğu'da terörizm yeniden yükselecektir. Her ikisi de ABD'ye karşı sessizce İran destekleyen Çin ve Rusya'nın bölgesel etkisi artacak. Bir ABD başkanının kongre tarafından bir kadın stajyerle olan uygunsuz ilişkisi hakkındaki soruları örtbas etmekle suçlandığı Clinton dönemi, her zamankinden çok Bush Başkanlığı'nın büyük ve tamamıyla gereksiz felaketlerinden önce gelip geçen bir dönem gibi görünecektir.

* Farsça "muhafızlar"

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

Söğütözü Cad. No: 43
TOBB-ETÜ Yerleşkesi 2. Kısım
06560 Söğütözü/ANKARA
Tel: 0312. 292 55 00
Faks : 0312. 292 55 55
tepav@tepav.org.tr
www.tepav.org.tr